

3. Антонич Богдан Ігор. Повне зібрання творів / Передмова М. Ільницького. – Львів: Літопис, 2009. – С. 87.
4. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1972 – С. – С. 203.
5. Зеров М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – С. 61.
6. Ільницький М. Знаки доби і грані таланту. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ», 2014. – С. 207.
7. Ільницький М. На перехрестях віку: У трьох книгах: Кн. 1. – К.: Видавничий дім «Кисво-Могиланська академія», 2008. – С. 697.
8. Неврлий М. Минуле й сучасне. Збірник слов'янських праць. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 411.
9. Павличко Д. Літературознавство. Критика. Українська література. – Т. 1. – К.: Основи, 2007. – С. 444.
10. Руссова С. Автор и лирический текст. – М.: Знак, 2005. – С. 85.
11. Фрейденберг О.М. Образ и понятие // Фрейденберг О.М. Миф и литература древности. – М., 1978. – С.175.
12. Шеллинг Ф. В. И. Сочинения: В 2 т. – Т. 1. – Мысль, 1987. – С. 486.
13. Елени Ап. Стерьепулу. Введение в сюрреализм. / Перевод Левона Акопяна. – Львов: БАК, 2008. – С. 29.

Ткачук Н.П. Дискурсивная практика Богдана-Игоря Антоныча.

В статье рассматривается дискурсивная практика талантливого поэта Б.И. Антоныча, своеобразие его поэтики, построенной на имманентных эстетических основах, органическому единству фольклорных, экспрессионистских и сюрреалистических образов. Раскрыты тематика, композиционное своеобразие поэзий, определяется жанровый репертуар.

Ключевые слова: лирика, самобытность художника, дискурс, поэтика, модернизм, сюрреализм, тематика, жанр.

Олександр Ткачук, к.філол. наук (Тернопіль)

Метатекст поеми-послання Т.Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє»

У статті досліджується метатекст поеми Т.Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим...» який охоплює біблійний текст, українську історіографію та власну творчість поета раннього періоду.

Окреслюється становлення національної ідентичності у романтичному дискурсі послання .

Ключові слова: адресат, дискурс, ідентичність, історіософія, метатекст, послання.

The metatext of Shevchenko's poetry "To the dead and alive, and unborn ...", which covers the biblical text, Ukrainian historiography and its own poetry of the early period is discussed in the article. There is defined the formation of national identity in the romantic discourse of the message.

Keywords: addressee, discourse, identity, historiosophy, metatext and message.

Послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє» було написано у грудні 1845 року. Це був програмний твір, в якому поет апелював до українців, які жили в минулому, живуть у теперішньому і житимуть у майбутньому. Як впливає з назви, його адресат – вся Україна і водночас національний загаль у цілому світі, насамперед у просторі Російської імперії. Очевидно, що плани масштабності адресата генеза твору йде від біблійних апостольських послань, в яких яскраво виявлялася позиція наратора, через емоційні риторичні оклики та звертання. Так само у Шевченка образ автора уподібнюється до пророка, що творить есхатологічні пророцтва, повчає у стилі апостольського листа-послання, говорячи про найболючіше: *хто ми такі, хто наші батьки, чії ми діти, в ім'я чого живемо, про що мріємо і що утверджуємо*. У посланні відтворено буття України в загальнонаціональних масштабах і проблемах в її історичній парадигмі та окреслено заклик до морального вдосконалення; представлено широкий український типаж, ключові відтінки ідей, позицій, вчинків, помилок і зрад у минулому і сучасному світі. Гостро порушується «проблема національної гідності, тобто те, що, вживаючи сучасну термінологію, ми могли б назвати викриттям комплексу неповноцінності – характерної риси тодішньої української еліти»[Ласло-Куцок 2002: 234].

Українська сатирична традиція озброїла поета вмінням побудувати викривальне полемічне послання. За масштабом порушених питань та морально-етичним пафосом твір перевертується з посланнями Івана Вишенського. Зокрема, «Писание до всѣх обще, в Лядской земли живущих» відзначається

таким же узагальненим адресатом у назві та в самому тексті. Проте у Шевченко, незважаючи на заявлену в назві апеляцію до широких кіл, у творі поет не дотримувався такого наміру, а увиразнюється визначений співрозмовник.

Цим посланням поет не просто промовляв до сучасників і благав їх бути людьми, бо інакше доведеться зазнати жакливіх наслідків своєї зіпсутості. Основний апелятив Шевченко спрямовує проти українського землевласницького дворянства, яке піддає нищівній сатирі за антигуманне ставлення до кріпаків. Причиною такої уваги автора було те, що за походженням це була колишня козацька старшина, саме в її середовищі культивувався ідеалізований образ гетьманщини, козацьких подвигів їх героїчних предків. Саме вони цікавились українською історією, мовою, фольклором, читали українську літературу. За час двох своїх подорожей в Україну Шевченко зустрів багатьох таких лібералів, які виявляли інтерес до питань національного буття, але їх не турбувала доля власних кріпаків, а їхнє честолюбство зводилося до того, аби якнайкраще вислужитися перед Москвою.

У поемі Шевченко осуджує соціальну несправедливість і картає духовне лицемірство поміщиків. На думку Ю.Луцького, головна їхня помилка в тому, що вони зреклися України і прийняли чужоземну (російську) культуру» [Луцький 1998: 186]. Справді, малоросійські дворяни не дбали про своїх підлеглих, деякі з них жорстоко поводитися з ними, обмінювали людей на собак, немилосердно карали за незначну провину. Поет переймався тим, що між українським простолюдом і панством та інтелігенцією не було взаєморозуміння, панувала відчуженість, ворожість. А це неминуче призведе суспільство до катастрофічних наслідків. Тому наратор апелує до панівної верхівки українського соціуму та інтелігенції, закликаючи «об'єднатися і обійняти один одного в братній любові й обопільній повазі». На погляд дослідника, у візіях Шевченка, якщо цього не станеться, такий стан «призведе до революційного струсу, який знищить геть усе». Ця інтерпретація літературознавця нагадує риторику радянських дослідників про поета-революціонера, який закликає до класової боротьби: «Шевченко сподівається, що народне повстання можна ще одвернути, що різні кляси українського суспільства можуть ще прийти до гармонійного порозуміння» [Луцький 1998: 186].

Проте пафос твору полягає не в примиренні «класів», у структурі твору критика антигуманних вчинків панівної верстви суспільства – це лише один з елементів. При цьому він найбільш наближений до біблійних проповідей, поєднується з апокаліптичним видінням. Тоді українське панство, яке немов онімгло, не чує стогону і не бачить плачу уярмлених селян, байдуже ставиться до визиску царизмом і кріпосниками народних мас («людей запрягають у тяжкі ярма»), буде покаране в душі християнського есхатологізму на Божому суді. Шевченків ліричний герой застерігає еліту українського суспільства, закликає схаменутися, припинити кривду знедоленого народу й переходить до нової теми, яка виходить за рамки ідеї морально-етичного самовдосконалення. У ній автор порушує питання ідентичності української еліти, прив'язуючи її до історичного минулого.

Цей аспект відзначив Юрій Барабаш, вказуючи, що у посланні «І мертвим, і живим...» Тарас Шевченко розвінчував «псевдопатріотів, які плутаються у трьох соснах – «німецькій, слов'янофільській та малоросійській», іронізує над псевдоісторіями, якими пишаються українські дворяни: «А історія! поема / Вольного народа! / Що ті римляни убогі! / Чортзна-що – не Брути! / У нас Брути! і Коклеси! / Славні, незабутні». Йдеться про античних персонажів історії Брута Марка Юнія та Кассія, які були змовниками та зрадниками Цезаря. Дослідник підкреслює, що в ранній період творчості «поетові українська історія уявлялася суто романтичною «поемою вільного народу» [Барабаш 2011: 41]. Ці мотиви звучали у поезіях «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «До Основ'яненка» та в інших текстах. Натомість у посланні виділяються нові історіософські погляди митця, який тепер критично оцінив ідеалізацію минулого України та роль її ватажків у світлі сучасних реалій життя та ганебних вчинків нащадків колись героїчних прадідів. Ліричний герой засуджує наслідки нерозсудливої політики козацької еліти, які виявились у вигляді колоніального кріпосницького суспільства з потворною морально-етичною організацією: зі втратою свободи, історичної пам'яті, жорстокістю панів до кріпаків та прислужництвом поневолювачам України.

У цьому контексті інтертекстуально доповнюють художню картину світу вірші збірки «Три літа», яка відкривається епіграфом

з Біблії «Отци наши согрешили...»[Шевченко 2004: 6]. «Батьки наші згрішили, та їх нема вже, / а ми несемо кару за їхні беззаконства. / Раби над нами вередують, / і нікому нас визволити з їхніх рук. / Ціною нашого життя здобуваємо хліб свій, / наражені мечеві пустині. / Шкіра на нас, як піч, гаряча / від пекучої голоднечі. / Старші в воротах уже більш не сідають, / хлопці вже більше не бавляться. / Погасла радість у наших серці» [Святе Письмо 1991: 936]. Цей епіграф співзвучний із посланням і відбиває візію ліричного героя про загибель України внаслідок її колоніального статусу. Експліцитний ліричний герой-пророк спирається на біблійні тексти, моделюючи картину гріхопадіння козацьких нащадків. У цей же період автор послання переспівував псалми, тому образний світ твору маркований християнськими символами, біблійними алюзіями та епіграфами, за допомогою яких постає багатостраждальний образ України та її народу.

Інтертекстуальне поле поеми Шевченка вказує на зіткнення різних дискурсів, за якими стоять відмінні соціально-політичні погляди. Це спонукає реципієнта звернутися до такого поняття у сучасному літературознавстві як метатекст. З ним пов'язана низка термінів з префіксом *мета-*. Так один з різновидів інтертекстуальності, за Женетом, – метатекстуальність, яка заснована на коментарі і часто критичному посиленні на свій претекст. Часто метатекст або метатекстові елементи трактують як взаємодію між собою частин твору, наприклад, епіграфу й основної частини, самокоментар, обрамлення тощо. Це своєрідний текст у тексті, який містить у собі інформацію як про події та героїв цього тексту як і інформацію про сам текст[Лебідь 2008: 57]. Козакова В. виділяє три літературознавчі тлумачення поняття: як метод «вести» читача по тексту, але не інформувати його. Таким чином, метатекст не є складовою семантичної структури тексту, а виступає позатекстовою компонентою (Г.Вежбицька, В.Коппле). Також метатекст розглядається в теорії інтертекстуальності мистецтва і лінгвістики як текст другого порядку, стосовно якого він виступає як об'єкт опису (М.М.Бахтін, П.Х.Тороп, Ю.М.Лотман). Третє трактування розглядає метатекст як «пояснювальну систему» (похідне від розуміння метаповіді (Ф.Ліотар, Ф.Джеймсон), проблему художнього перекладу (А.Попович) [Козакова 2006: 4]. Відповідно, термін Ф.Ліотара, *метаповідь* позначає текст, який

містить в собі певне знання, певне уявлення про світ і більшою чи меншою мірою детермінує появу нових текстів певної культури.

У творах Шевченка помітна присутність метатекстових елементів різного плану. Від рефлексії ліричного автора над своєю творчістю до перегуків з іншими своїми текстами і навіть критичними відгуками на власний доробок (наприклад, «Холодний яр»). У поемі-посланні такими метатекстуальними елементами виступають назва «І мертвим, і живим...», епіграф «*Аще кто речет, яко люблю Бога, а брата свого ненавидит, ложьсть есть*» (Соборное послание Иоанна. Глава 4, с. 20), і відповідно текст поеми. Епіграф несе значне семантичне навантаження, розвінчуючи фарисейство українських дворян у своїй любові до народних мас. Виникає питання – чи декларувала дворянська еліта піклування про народ? Відповідь є ствердною, адже в суспільно-політичному дискурсі на той час утвердилась концепція загального добробуту, ідея державного патріотизму, яка в Російській імперії перш за все пов'язувалась з ідеєю служіння царю. Проявилась така ідейна настанова ще в часи Петра I, і стала особливо актуальною, коли Мазепа перейшов на бік шведів. Саме тоді в офіційному указі 1708 року Петро I вжив термін «вітчизна». У полеміці з Іваном Мазепою цар позиціонував себе як захисника малоросійського народу від зловживань гетьмана, закидав останньому бажання власної вигоди, зраду віри, самої вітчизни [Плохій 2015: 309]. Так в імперському дискурсі утвердилась концепція «отечества», «общего блага», яка прийшла на зміну формулі вірнопідданства царю. Натомість в українській суспільно-політичній думці XVIII ст. акцентувалась увага на козацьких правах та привілеях, які московська влада порушувала, тим самим не дотримуючись «статей Богдана Хмельницького», угоди між козаками та царем 1654 року. Згодом домінуючим стала епістема просвітництва, яка принесла нові погляди на роль як людини, так й еліти в житті суспільства. Проте як це відбулося з ідеєю вітчизни, самодержавство поставило собі на службу й просвітницький проект. Чи «освічений монарх», чи просвітницький орієнталізм (який викривав Шевченко в «Кавказі») – всі ці ідеї легітимізували владу царя, його провідну роль у становленні добробуту держави, її могутності. Відтак і дворянство виступало носієм знання, культури, гуманізму. Якщо в західноєвропейській парадигмі раціоналізм просвітництва призвів

до значної секуляризації суспільства, то в Російській імперії церква залишалась інтегрована у владні інститути. Варто зазначити, що на українських землях довгий час ключовим чинником у проблемі ідентичності було питання віри. У Речі Посполитій розмежування проходило між православними та католиками, а захист православної віри став чи не головним обґрунтуванням приєднання козацької держави до Московського царства. В такому контексті українські романтики переосмислювали релігійний чинник в руслі ідеалів раннього християнства, власне морально-етичного плану віри.

Євангельське висловлювання увиразнює семантичне поле послання, оскільки надає морального авторитету адресантові, який осуджує панів-кріпосників з позицій ваги християнської моралі. Він виступає не як носій політичного знання, представник іншого соціального прошарку, а використовує християнську ідеологію для легітимізації ідеї рівності братів-українців. Це дискурсивна практика представників Кирило-Мефодіївського братства, яку добре знав Т.Шевченко. Романтики апелювали до цінностей братолюбства, рівності, самопожертви раннього християнства, які були спотворені цивілізацією та офіційною церквою, яка була на службі держави. Так само в тексті ліричний герой Т.Шевченка апелює до біблійних образів і концептів, як-от: обігрує притчу про сіяча: *«Орють лихо, лихом засівають, А що вродить? Побачите, Які будуть жнива!»*, або – до опозиції «останні стануть першими»: *«і премудрих / Немудрі одурять!»*. Також в дусі біблійного провіденціалізму сформульована назва твору, яка охоплює минулі покоління, теперішні та майбутні. Вона розшифровується в тексті: гріхи предків та аморальні вчинки сучасників призведуть до Божої кари, а наступні покоління засудять винних.

Однак тут текст послання взаємодіє не лише з біблійною історією, а є метатекстом до ранньої історичної поезії Шевченка та її інтертексту – «Історії Русів», в основі якої історіософська метаповідь про славне минуле козацької держави. Юрій Барабаш називає погляди на минуле у Шевченка в ранній творчості як період романтично-доконцептуальним або преісторіософським. Це етап захоплення ідеалізованим минулим, який дослідник пов'язує з фольклорним сприйняттям історії поетом та опосередкованим

впливом «старшинських» автономістських-патріотичних настроїв[Барабаш 2011: 42].

Останні знайшли вираження у козацьких літописах та преромантичній історіографії, з якої найбільш популярною була «Історія Русів». На безпосередній вплив «Історії Русів» на Шевченка вказував М. Драгоманов: «Між 1840 і 1844 рр., видно, Шевченко потрапив на «Историю русов», яку приписували Кониському, і вона запанувала над його думками своїм українським автономізмом і козацьким республіканством, своїм духом, у якому до патріотизму козацьких літописців XVII – XVIII століття й кобзарських дум прибавилась якась доля європейського республіканства часів декабристів» [Драгоманов 1970: 54]. У ранній творчості поет виступає співцем подвигів козацтва, малює ідеалізовану постать козацького ватажка, а в «Гайдамаках» звертається до образу гетьманської держави. Підсумком таких уявлень є послання «До Основ'яненка», в якому ліричний автор хоч і констатує неможливість повернення козацької держави, стверджує сакральність знання про героїчне минуле батьківщини.

Очевидно, що послання «І мертвим і живим» підважує таку парадигму оцінювання української історії. У ньому критикується метаоповідь героїчного козацького минулого, а відповідно у творчості Шевченка формується інша дискурсивна практика. Її генезу окреслив Драгоманов, коли стверджував, що Шевченко написав «І мертвим і живим», «Єретик» під впливом діячів Кирило-Мефодієвського братства: «Що вони проміж собою науковим способом говорили, то він вивідав поетичними образами...», водночас критик окреслив два джерела натхнення: «віра христова» та «історія слов'ян» [Драгоманов 1970: 29]. Під цю ідеологічну модель підпадають насамперед соціальні мотиви, з ідеями братерства, християнської любові та Божого суду, але вона не пояснює критику слов'янофільства та скептичну оцінку ідеалізації минулого. Недаремно Драгоманов припустив, що Шевченка брала досада на своїх учених приятелів[Драгоманов 1970: 33], наводячи як доказ слова з послання («І Коляра читаєте / З усієї сили, І Шафарика, І Ганку, І в слов'янофіли / Так і претесь...»). У інтуїтивній формі Шевченко висловив скептичні оцінки тих ідей, які панували в інтелектуальному середовищі і як це було з

просвітницьким проектом, які також пристосовувались до панівної ідеології самодержавства та імперського дискурсу.

Так слов'янофільство на перших порах було пов'язане з розвитком національної самосвідомості слов'янських народів. Воно сприяло їхньому культурному розвитку та проголошувало прагнення до політичної свободи. Власне цей пафос засвоїли українські романтики, коли декларували майбутній федеративний устрій слов'янської держави. Безперечно Шевченко добре знав цю концепцію, яка обговорювалася в середовищі Київської романтичної школи. Але також він мав уявлення про польський панславизм, який проповідував провідну роль польської нації в об'єднанні слов'ян. Чи то з ідей польських романтиків як у Міцкевича з його месіанськими уявленнями в «Книзі польського народу і паліgrimства польського», чи в побутовому спілкуванні українця-кріпака та польських панів.

Друга сила, яка скористалася з ідей слов'янофільства була Росія, в якій також зростала національна самосвідомість. Як зазначає Тарас Гунчак, у процесі національного самопізнання російська інтелігенція поділилась на дві групи – західників та слов'янофілів. Останні не сприйняли ідею відсталості в гуманістичному плані від Заходу і сформували позицію заперечення чужоземного впливу, його згубних наслідків. Це був важливий елемент слов'янофільської, а згодом і панславистської ідеології. Також супротив чужоземному впливу відіграв важливу роль для націоналізму слов'янських народів [Гунчак 2010: 84]. У російському націоналізмі поступово сформувались ідеї винятковості російського народу, що полягала в общинності, смиренності, у дотриманні християнської засад у руслі православної церкви. Ці ідеї лягли в основу офіційної концепції народності, яку в 1834 р. започаткував міністр освіти С.Уваров. На цьому ґрунті сформувалась ідея російського месіанізму, утверджувалась право могутньої Росії на гегемонію серед слов'янських народів [Гунчак 2010: 86]. Шевченко мав зіткнутися з таким дискурсом під час польського повстання, коли репресивний дискурс відмовляв полякам у праві на самовизначення. Показовим був написаний в цей час О.Пушкіним памфлет «Наклепникам Росии», в якому російський поет закликав всіх слов'янських народів влитися в російське море.

У випадку українців ця парадигма кардинально підсилювалася релігійним чинником – спільною православною вірою. У «Синописі» 1674 році, виданому в Києво-Печерському монастирі, йшлося про «славеноросійський народ», що охоплював русинів та московитів. Російська влада скористалася з таких ідеологем православного київського духовенства і вже з часів Петра I Малоросія трактувалася як невід’ємна частина «всеросійської» держави. Хоча в імперському дискурсі утвердилась така концепція, проте продовжували виникати відмінні від офіційної теорії походження українців, а отже, їхньої іншої ідентичності.

В основі них лежала козацька ідентичність, звідси хозарська теорія, яка утвердилась в козацьких літописах. Були й інші, зокрема сарматська, в якій поляки та українці генеологічно виходили з племені сарматів. В умовах колонізаторської політики історіософські концепції поставили гостро питання про існування української нації як такої. Адже питання спільної історії, походження та проживання на певній території є одним з основоположних в національній ідентичності. Тому Шевченко гостро кепкує з тих українців, які питання свого походження віддають на відкуп чужих сил:

«Що ж ти таке?»

«Нехай скаже

Німець. Ми не знаєм»

Отак-то в и навчаєтесь

У чужому краю!

Німець скаже: «Ви моголи».

«Моголи! Моголи!»

Золотога Тамерлана

Онучата голі.

Німець скаже: «Ви слав’яне».

«Слав’яне! слав’яне!»

Славних прадідів великих

Правнуки погані!(с.350)

Німець тут виступає швидше евфемізмом запозичення західного досвіду, як це було в «Розритій могилі», ніж натяком на якусь німецьку теорію. Натомість моголи та Тамерлан відсилають

до впливу монгольського іґа на Московське царство. З цією ідеєю перегукується комічні постулати «німецької теорії»:

*«І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані Раю.
Немає й Бога, тільки я!
Та куций німець узловатий,
А більш нікого!..»(с.350)*

Це іронічне прочитання нігілістичних захоплень тогочасних інтелектуалів, що йшло чи від філософських течій, чи від романтичного демонізму. Так саркастично поет оцінює спроби українців йти у фарватері інтелектуальної думки російської еліти.

Закликаючи триматися свого, не цуратися власної мови, культури Шевченко не виступає в посланні співцем традиціоналізму. Це яскраво видно у переоцінці історичного минулого, яке вже не трактується як «золотий вік». Перегуки з громадянськими мотивами ранньої творчості ми ще зустрічаємо, зокрема в протиставленні славних предків поганим правнукам. Проте загальна тональність послання інвективна, що яскраво підсилює звертання до померлих земляків. Цим послання суголосне містерії «Великий льох», в якій йдеться про кару минулим поколінням козацької еліти за провини, що привели до втрати незалежності України.

Джерелом такого дискурсу швидше всього не була романтична історіографія Київських романтиків. Хоча в Костомарова з часом з'явилися критичні оцінки «Історії русів», вони насамперед стосувалися достовірності викладу подій, меншою мірою їх оцінки. В цьому Шевченко підтримує історика закликаючи:

*Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... (с.351)*

Риторичні звертання переходять у дошкульні оцінки діяльності козацьких ватажків, які втратили все, що мали. Скептично оцінюючи подвиги козацтва, Шевченко критично

прочитує власний метатекст. Синоп, Трапезонд нам нагадує про «Гамалію», «Польща впала» – відсилає до перемоги над поляками в «Тарасовій ночі». І навіть Запоріжжя тепер у наратора-усезнавця асоціюється з тим же самим німцем, який там садить картопельку, що є відгуком скептичного ставлення козацької старшини до імперських реформ, що порушували укладений спосіб життя. Хоча поет сам був співцем минулої слави, тепер він бачить у ній й темну сторону. Привертає увагу те, що автор називає головною причиною такого розчарування:

*Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу! (с.352).*

На наш погляд, у цих рядках Шевченко підсумував свою зневіру в українському панстві, коли в спілкуванні з ними дізнався про їхні мотиви зацікавлення історією козацького минулого. Як відомо, колишня козацька старшина стала згідно з політикою інтеграції малоросійським дворянством. Проте не лише ностальгія за славним минулим і розчарування у сірому повсякденні звернули їх увагу до історичного минулого. За рядками «Історії Русів» проступали ідеї автономізму, збереження прав і привілеїв козацької старшини, підтвердження їх рівності великоросійському панству завдяки героїчному минулому. Як зазначає С.Плохій «Історія Русів» була спробою нащадків козацької старшини виторгувати для себе найвигідніші умови входження в імперію. Позаяк імперська влада сумнівалася у дворянському статусі козацької старшини і ліквідувала рештки осібної військової організації козаків, українська шляхта прагнула популяризувати свої історичні здобутки і довести, що нащадки козацької старшини дорівнюють російським дворянам» [Плохій 2013: 20]. У цьому прагненні представники тих родів, що лише претендували на дворянство, не лише шукали підтвердження подвигів своїх предків, а й доказів, які б підтверджували вірну службу російському цареві. Виборність посад у Запорізькій Січі тепер ставала завадою, бо треба було довести шляхетність походження.

Ці настанови перекреслювали романтичний образ Гетьманщини, до якого Шевченко звертався в «Гайдамаках». У них заперечувався демократизм козацтва, ідея рівності козаків, їхнє

право впливати на владу. Тому весь пафос послання спрямований на заперечення соціальної ієрархії, яку плекала українська шляхта, натомість пропагуючи, на перший погляд, романтичну ідею братерства. Шевченко утверджує ідею рівності, без якої неможлива концепція нації. В цьому аспекті послання «І мертвим і живим...» є важливим кроком націєтворення, адже заклало важливі чинники спільної національної ідентичності.

Про державотворчі погляди Тараса Григоровича в ХХ столітті писав Євген Маланюк, який назвав Шевченка «державним поетом», вважаючи його носієм «свідомості національно-державної» [Маланюк 1966: 46]. Степан Смаль-Стоцький стверджував, що поет дбав «про державно-політичну незалежність України від чужини» [Смаль-Стоцький 2003: 125]. Такий погляд утверджувався в діаспорному шевченкознавстві (О.Лотоцький) [Лотоцький 1962: 352]. Аріядна Стебельська з Канади вказує, що для поета образ Богдана Хмельницького як провідника народу був символом державної сили. «В шевченковому понятті держава в'яжеться з образом своєї хати, в якій родина може жити в повній гармонії, пов'язана кровно і звичаєво» [Стебельська 2004: 13-15]. Євген Нахлік зауважив, що «Шевченків міф України виявив в історичному бутті нації своє конструктивне, державобудівниче спрямування, бо став одним з фундаментальних чинників, що привів до вироблення самостійної української держави» [Нахлік 2002: 73-80].

Інший погляд на Шевченка як державотворця оприлюднив Григорій Грабович. Григорія Грабовича підтримав Ярослав Ісаєвич, який вважав помилковим твердженням, «ніби Шевченко вболівав за національну державу, ніби йому було властиве так зване державництво» [Ісаєвич 1999: 53]. На думку Грабовича, Т.Шевченко «не є національним пророком з вираженим національним, тобто націоналістичним, баченням відродженої української держави... твердження, ніби Шевченко вболівав за національну державу, ніби йому властиве так зване державництво, – в корені помилкове... Шевченко далекий від ідеї національної держави, він заперечує її морально-екзистенційну цінність» [Грабович 1998: 154-156]. Судження літературознавця є категоричними, який Шевченкову Україну розглядає тільки як міф, вияв екзистенційних рефлексій митця. Слід підкреслити, що поет

оперує не суспільними, політичними формулами, а образами, символами, творячи фікційну (уявну) картину світу, зокрема системою образів змоделював концепції національної ідентичності. І в такий спосіб у своїх історіософських візіях і баченні сучасного буття Т.Шевченко таки окреслив майбутні контури / візії українців як нації. Чи не тому український поет апелював до президента США Вашингтона: «... Коли / Ми діждемося Вашингтона / З новим і праведним законом? / А діждемось таки колись?» Юрій Барабаш не сприймає крайнощів й однобічного погляду дослідників творчості Т.Шевченка щодо його державотворчого концепту. І хоча «свого ставлення до держави як інституту суспільства, до ідеї державності, її моральної цінності чи, навпаки, ворожості для людини, нарешті, до держави національної, саме української... Шевченко в раціоналістичному плані ніде не формулює і якоїсь програми її створення та розбудови не декларує... Але ж з того жодною мірою не впливає, ніби так само далека ідея національної державності Шевченкові як поету-історіософу» [Барабаш 2011: 66].

Концепцію Шевченка як державотворця відстоювали Іван Денисюк, Теофіл Комаринець, Тарас Салига, Ярослав Гарасим та інші. Очевидно, питання Шевченка-державника потрібно розглядати в контексті романтичного руху в Європі, в якій відбувалися змагання за свою державність, за об'єднання роздроблених земель країни, визволення з російської неволі (Греція, Італія, Німеччина, Польща). Це дало поштовх до конструювання модерних національних ідентичностей і важливим етапом для України стала творчість Шевченка.

Література:

1. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова: текст – контекст – семантика – структура. – К.: Темпора, 2011. – С. 66.
2. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. / Перекл. з англ. С. Павличко. – К.: Часопис «Критика», 1998. – С. 154, 155, 156.
3. Гунчак Т. Панславизм чи панросіянізм // Російський імперіалізм. – К. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С.84.
4. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм // Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. – К.: Наукова думка, 1970. – С.54.
5. Ісасвич Я. Минуте, сучасне і майбутнє народу: проблема спадкоємності української культури в творчості Шевченка // Записки наукового

товариства Т.Шевченка. / Праці філологічної секції. – Т. 221. – Львів, 1999. – С. 53.

6. Козакова В. Метатекст літератури як соціально-філософський спосіб осягнення буття. Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / В.С. Козакова; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – С.4.

7. Ласло-Куцюк М. Творчість Шевченка на тлі його доби. – Бухарест, 2002. – С. 234.

8. Лебідь Є. Метатекст як спосіб самовираження митця у своїй творчості (на матеріалі поезії Т. Шевченка) // Шевченкознавчі студії. – 2008. – Вип. 10. – С. 57.

9. Лотоцький О. Державний світогляд Т.Шевченка // Шевченко Т. Повне вид. творів. – Чикаго, 1962. – Т. 3. – С. 352.

10. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком. – К.: Час, 1998. – С. 186.

11. Маланюк Є. Книга спостережень. – Торонто, 1966. – Т. 1. – С. 46.

12. Нахлік Є. Проблема державницької свідомості Шевченка // Укр. мова і літ. в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – № 1. – С. 73 – 80.

13. Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій. – К.: Laugus, 2013. – С.20

14. Плохій С. Походження слов'янських націй: домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі. – К.: Критика, 2015. – С.309.

15. Святе Письмо Старого і Нового завіту. – Рим, 1991. – С. 936.

16. Смаль-Стоцький С. Т.Шевченко. Інтерпретації. – Черкаси: Брама, 2003. – С. 125.

17. Стебельська А. Шевченкова концепція української держави // Дивослово. – 2004. – № 3. – С.13 – 15.

18. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т.1: Поезія 1837-1847. – К.: Наукова думка, 2001. – С.351.

19. Шевченко Т. Три літа. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – С. 6.

Мирослав Трофимук (Львів)

УДК 82-141.09'04М.Гусовський:821.161.2.09

Художній світ Миколи Гусовського

У статті викладено спостереження над літературною спадщиною Миколи Гусовського. Проаналізовано твори "Пісня про зубра" та "Перемога над турками під Тербовлею..."

Ключові слова: Українська новолатинська література, Микола Гусовський, топіка античної епохи.